

"שובה ישראל"
(הושע יד, ב)
[פרשת נצבים, שנת תשס"ז – נכתב ע"י הרב משה צוריאל.
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

היכן נצטוינו בתורה כי עלינו המצוה לחזור בתשובה?
עונה הרמב"ן (דברים ל"א) כי היא בעשרה פסוקים הראשונים של דברים פרק ל'.
נביא מקצת הפסוקים:

- א. "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלוהיך שמה.
- ב. ושבתי עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו, ככל אשר אנכי מצוך היום, אתה ובניך וכו'.
- ג. ושב ה' אלוהיך את שבותך וריחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוהיך שמה.
- ד. אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך ה' אלוהיך ומשם יקחך.
- ה. והביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וכו'.
- ו. ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיידך. וכו'.
- ח. ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצוותיו אשר אנכי מצוך היום.
- ט. והותירך ה' אלוהיך [לטובה] בכל מעשה ידיך וכו' כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך.
- י. כי תשמע בקול ה' אלוהיך, לשמור מצוותיו וחוקותיו, הכתובה בספר התורה הזה, כי תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך.

נדון כאן בבירור 4 נקודות.

- א. מדוע חוזרים ביטויים של תשובה 3 פעמים? בפסוק ב': "ושבתי", בפסוק ח: "ואתה תשוב", בפסוק י': "כי תשמע בקול וכו' כי תשוב אל ה'". – אם כבר שבו בתשובה בפעם הראשונה, מה טעם לשוב פעם ב' ופעם ג'?
- ב. כיון שהנושא המרכזי בפרשה זו היא "תשובה", איך השתרבב לכאן ענין "ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלוהיך" וכו' (פסוק ו).
- ג. עוד נרצה לדעת מפני מה הוחלפו הלשונות? בפסוק ב': "ושבת עד ה' אלוהיך", ובפסוק י': "כי תשוב אל ה' אלוהיך".
- ד. ענין הציות לדבר ה' בא ד' פעמים. [א] בפסוק ב': ושמעת בקולו [ב] בפסוק ו': ומל ה' אלוהיך את לבבך [ג] בפסוק ח': תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצוותיו [ד] בפסוק י': כי תשמע בקול ה' אלוהיך, לשמור מצוותיו וחוקותיו הכתובה בספר התורה הזה! – מה הם חילוקי דרגות הללו?

הערה.

היה אפשר לשאול מפני מה לא כללנו [בשאלה א] בעניני ה"תשובה" מה שנאמר בפסוק הראשון "והשבות אל לבבך"? עונה על כך רש"י הירש כי משמעות לשון זו היא התבוננות חוזרת. האדם רואה תופעות מחוצה לו, וע"פ רוב אינו שת לבו לעיין בהם, כי כביכול יש לו דברים דחופים יותר ותכופים יותר לטפל בהם. אבל כאשר עם ישראל ישים לב להתבונן בתופעות ההיסטוריה הארוכה שלו, כיצד כל דרכו שרועה אסונות וטרגדיות, שנאת עולם [האומות] לעם עולם, וכיצד התעלינו על פני כל הקמים נגדנו, כיצד שרדנו, כיצד השגחת הקב"ה הצילנו מכל הבאים לבלע אותנו; מיד הוא מתעורר לשוב אל "אבינו מלכנו" המשגיח עלינו. "והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שבכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו. והקב"ה מצילנו מידם!". וזאת היא "הברכה והקללה". אבל התבוננות זו היא רק הכשר דבר לשוב בתשובה, ועדיין איננה היעד.

מענה על נקודה א

מה הוא הצעד הראשון של תשובת עמנו בהיותם בגולה?

פסיעה ראשונה היא שיכירו **כי אין מקומם בין הגוים**. "הן עם לבדד ישכון". אך מחשבת תעתועים היא, לחשוב שיוכלו למצוא שלווה ונחת בהיותם בארצות נכר. ב-200 שנים אחרונות היו הרבה שהתבוללו בין העמים, מאז האימנציפציה, ונאבדו מתוך העם. נקח לדוגמא האוכלוסיות הרבות של מהגרים יהודים מאירופה שהגיעו לחופי אמריקה, מאז שנת 1800 ואילך. לפי אומדן ההיסטוריונים מספר היהודים הנמצאים שם כיום היה צריך להיות מוכפל **פי עשר** ממה שהוא היום! אלא רוב גלי המהגרים שנתפזרו בתפוצות המדינה הרחבה ההיא, נבלעו בתוך האוכלוסיה הנכרית ונתקיימה בהם קללת "וְאֶכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אוֹיְבֵיכֶם" (ויקרא כו, לח). וגם אותם מיליונים מועטים הנמצאים כיום באמריקה, רק קומץ בלבד הם צאצאים של יהודים אמריקאים דור ששי או שביעי. אלו שהם יהודים במוצהר הם דור שלישי או רביעי למהגרים יהודים, וצאצאיהם של המהגרים מלפני עשרה דורות נעלמו מעמנו. ומצב ההתבוללות הפושה באירופה היום, ובדרום אמריקה ובמערב ארצות הברית, הוא למעלה מ-60%! (לפי סטטיסטיקה של הסוכנות היהודית).

ולכן מובן כי בפסוק ב' זה, שמדובר בשיבת ציון, מוזכרים במפורש "אתה וּבְנֵיךְ", מה שאיננו מוזכר בשאר פסוקי תשובה שבפרשה זו. כי ע"י שתשובו לציון, תצילו את בניך מנישואי תערובת. וזו היא אחת מההישגים הגדולים של הקמת המדינה בימינו. התנועה הציונית, עם שימת הדגש על שיבת העם לציון, פעלה לעצור סחף זה. וכך לשונו של הראי"ה קוק:

א. "וכמחזה אשר ראינו בחלקים רבים מבני עמנו אשר טעו בחסד לאומים הכוזב, לחשוב את מעונות הגלויות לבית מבטחם, נעשה כקש נידף מאת אשר רוח תקוות הקודש החל לנשוב מהררי ציון".
(מאמרי הראי"ה, עמ' 185).

ב. ועוד כתב: "התעוררות הפְּפָה של האומה בכללה לשוב אל ארצה, אל מהותה, אל רוחה ואל תכונתה, - באמת אור של תשובה יש בה". ("אורות התשובה", פרק יז).

ג. ולזה רמז הרב בכותבו (בשנת תרע"א!) "ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה [הערת המעתיק: כלומר קיבוץ גלויות] לא יביט, לא יוכל לכוין שום דבר לאמיתתה של תורת אמת". ("אגרות", ח"ב עמ' לו).

וכך כתב לפניו הגאון הר' יהודה אלקלעי: "תשובה פרטית היא שישוב החוטא מחטאו וכו'. והתשובה הכללית היא שישובו כל ישראל אל ה', לארץ נחלת אבותינו. כי הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה (כתבות קי:). וישראל בחו"ל עובדי ע"ז בטהרה הם". (ע"ז ח). ("כתבי הרב יהודה אלקלעי", מהד' מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' 324).

זאת היא "תשובה ראשונה" של עם ישראל, כאשר חוזרים לארצם, ומוזכרת בפסוק ב' ללא ציון של קיום המצוות. ומפני אתעוררותא דלתתא, בא גם סיוע מלמעלה, "ושב ה' אלוהיך את שבותך". ויש כאן גלים חוזרים, במשך עשרות שנים, "ושב וקבצך מכל העמים", "אם יהיה נדחך בקצה השמים" וכו'. אמנם עדיין אין האוכלוסיות המקובצות הללו מדקדקות בקיום המצוות. ומה הראיה לכך? כי הרי רק אחר כך נאמר "ומל ה' אלוהיך את לבבך לאהבה את השם". משמע כי עד אז היה לבם ערל.

והראי"ה קוק היה מזכיר כי כך הוא סדר הפסוקים בחזון העצמות היבשות של יחזקאל (פרק לז). תחילה ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו וכו' והנה עלה עליהם גידים, ובשר עלה, ויקרם עליהם עור מלמעלה. ורוח אין בהם" (פסוקים ז-ח). רק אחר כך ציוה ה', "ואמרת אל הרוח וכו' מארבע רוחות בואי הרוח, ופחי בהרוגים האלה ויחיו" (פסוק ט). גאולה רוחנית באה רק אחרי הגאולה החומרית. ולכן מפורש במקרא שם: "כה אמר ה', הנה אני פותח את קברותיכם, והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וכו'." [ורק אחר כך] "ונתתי רוחי בכם וחייתם". [עיין "לנתיבות ישראל" לרצי"ה קוק, ח"א עמ' קצד].

והראי"ה קוק היה מציין כמו כן לפסוק אחר ביחזקאל (לו, כד-כה) "ולקחתי אתכם מן הגוים, וקבצתי אתכם מכל הארצות, והבאתי אתכם אל אדמתכם. וזרקתי עליכם מים טהורים, וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם". משמע במפורש שבתחילה מביא אותם הקב"ה ארצה בהיותם עדיין טמאים, ורק אחר"כ ה' זורק עליהם מים טהורים ומטהרם. ובכן, תשובה ראשונה היא עצם חזרת כלל ישראל לארץ הקודש.

גם ר' שמשון רפאל הירש מבאר שמדובר על תשובה עילאה אחרי בואם לארץ הקודש. כי מה ההבדל בין פסוק ב' לבין פסוק ח'? הוא מדקדק ומוצא כי בפסוק ח' כתוב "את כל מצוותיו", [תוספת מלת "כלי"], כי בהיותם עדיין בגולה לא יכלו לקיים רוב המצוות (מצות התלויות בארץ, ובמקדש, ובסנהדרין וכו"ב). גם בהיותם בלי סדרי קהל מתוקנים, בהיותם גולים בין האומות, לא יכלו לקיים כל צרכם מצוות התלויות בציבור. ובעת שובם לארצם ישובו לקיים גם מה שחסר להם בחו"ל.

בזה מבינים אנו שלושת השלבים בתשובה שבפרשה זו.

א. "ושבת" (פסוק ב) היא תשובה לחזור לדור בא"י.

ב. "ואתה תשוב" (פסוק ח) היא לעבוד את ה' מתוך מדת יראת העונש. אין "בכל לבבך" מוזכר בקשר לתשובה זו, כי "אדם קרוב אצל עצמו" והוא עדיין דואג לטובת עצמו בלי התמסרות מוחלטת לרצון הבורא.

ג. ורק באחרון (פסוק י) כתוב "כי תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך". זאת היא המצוה המוזכרת ב"שמע ישראל", בכל מדה ומדה שמווד לך, ואפילו במסירת נפש (ברכות נד; סא:). אמנם שם מדובר בציווי לכל יהודי פרטי, ובפסוקנו מדובר על כלל ישראל. ואיך הגיעו לזה? הגיעו כי היתה להם התעוררות לעיון והתבוננות במקראות קודש של תורה שבכתב. (כמו שנבאר בסוף המאמר).

מענה על נקודה ב

מה ענין "ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה'?" אלא ידוע ההפרש בין עבודת ה' בחו"ל לעבודתו בא"י. כך לשון "שם משמאל" (סוכניב, וישלח, עמ' מב): "שבארץ ישראל העבודה באהבה ודבקות, כענין שבת. ובחו"ל העבודה בסור מרע, רוגז על עצמו, וביטוש כחות נפשו להכניעם להקדושה על כורחם, שלא בטובתם" עכ"ל.

ויש לזה רמזים נפלא:

א. בדברי יהושע בן נון, כאשר חניך לדור ראשון של באי הארץ: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם לאהבה את ה' אלוהיכם" (יהושע כג, יא) ולא הזכיר מדת "יראה" כלל. זאת לעומת משה רבו שהדגיש את היראה (דברים י, ב).

ב. וכן נרמז בתורה כי ע"י מדת אהבת ה' זוכים אנו לרשת את הארץ, כמו שאמר משה "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת וכו' **לאהבה** את ה' וכו' והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וכו'." (דברים יא, כב-כג) – ולא הוזכרה שם כלל מדת היראה. ודאי כי צריכים לשתייהן, אבל כאן מדובר מה יש להדגיש. וכיון שקיימו "תשובה ראשונה" לבוא חזרה לארץ הקודש, יחזקס ה' באהבה זו. וגם יתקן את "ללב זרעך", כי כאמור ע"י עלייה לא"י מצילים את הצאצאים.

מענה על נקודה ג

- יש הבדל גדול בין הביטוי "עד" ובין הביטוי "אל".
- כך כותב ספר "הכתב והקבלה" (הגאון ר' יעקב צבי מקלנברג, נפטר בשנת תרכ"ה 1865) בביאורו לדברים ל'. (סוף פסוק י').
- כי "עד, ולא עד בכלל". אבל "אַל" היא הגעה ממש.
- הביטויים "ושבו **עַד** ה' וְנִעְתַּר לָהֶם" (ישעיה יט, כב) וכן "ולא שבתם **עַדִּי**" (עמוס ד, ו) מתארים מצב של תשובה מיראת העונש, ואין החטא נמחק לגמרי. כי אז הזדונות נהפכות לשגגות בלבד, ורושם החטא עדיין מהוה מחיצה.
  - אבל "ושבו **אַל** ה'" היא תשובה מאהבה. כמו שכתוב "אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה'" (שמואל א ז, ג). וכן "אשר שב אל ה' בכל לבבו" (מלכים ב כג, כח). ואז הזדונות נהפכות לזכיות. "כי יתעלה בזה אל דבקות ה' הגמורה, על תשובה מעלתית זו מחובר תמיד התשובה עם מלת "אל" עכ"ל שם. ראה גדולה לדבריו יש בדברי "עין יעקב" (על יומא פו סוף ע"א) "גדולה תשובה שמוגעת **עד** כסא הכבוד. ואמר ר' יוחנן, "עד, ולא עד בכלל". הרי שיש לפנינו כאן הדרגתיות, מן דרגא נמוכה עד דרגא גבוהה. וזה מתאים לנאמר המענה א' הנ"ל.

"הכתב והקבלה" מציין:

- להוֹשֵׁעַ (יד, ב-ג) "שובה ישראל **עַד** ה' אלוהיך וכו' ושובו **אַל** ה'".
- וכן יואל (ב, יב-יג) "שובו **עַדִּי** וכו' ושובו **אַל** ה' אלוהיכם".
- וכן איכה (ג, מ-מא) "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה **עַד** ה' וכו' נִשָּׂא לִבְנֵי **אַל** בְּשִׁמְיִם". כלומר, מתחילים בדרגת "עד" ומגיעים לבסוף לדרגת "אל". וכך הוא בפרשתנו.

הראייה קוק כיוון גם הוא לרעיון זה, בלי שציין הראיות הנ"ל ("מאורות הראייה", ירח איתנים, עמ' קנו). ולדעתנו שם, פסוק י' בפרשת התשובה היא מפני ששבים מתוך אהבה. גם האריך בזה הגאון ר' **צבי יהודה קוק**. ("ללתיבות ישראל", ח"א עמ' קז, קצד).

מענה על נקודה ד

יש הבדל גדול בין דרגות תורה שבעל פה לדרגות תורה שבכתב. כך לשון **הרב קוק**:

"**תורה שבכתב**, אנו מקבלים ע"י הצינור היותר עליון ויותר מקיף שבנשמתנו. וכו' דואים [=עפים] אנו על ידה למעלה מכל הגיון ושכל, חשים אנו רוח אלוהים עליון מרחפת עלינו וכו'. לא רוח האומה חוללה אור גדול זה [כמו שחוללה את תורה שבעל פה] אלא, רוח אלוהים, יוצר-כל, יִצְרָה. וכו' בתורה שבעל פה אנו יורדים כבר אל החיים, אנו חשים שהננו מקבלים את האורה העליונה בצינור השני שבנשמה וכו' ודאי כלולה [גם] היא, תורת האדם הזאת, בתורת ה'" ("קבצים", קו"ב פסקאות נו-נו).

מה ביאור המלים הנפלאות הללו?

נלע"ד, בתורה שבכתב יש המאמר האלוהי, החזון הנבואי.

לדוגמא, התורה אינה מפרטת ל"ט אבות מלאכות האסורות בשבת. היא רק מציינת שעלינו לזכור "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ, יא). זאת אומרת יש כאן חדירה עמוקה של אמונה מוחלטת ביוצר כל ונצחיותו. אין שום חומר מתמיד. העולם נברא מאפס, ועוד עתיד לחזור לאפס. האדם צריך להשקפה נכונה, לפרספקטיבה מה הוא ערך חייו. כל מיליוני פרטי המקרים שבחיי האדם הפרטי הם רק כחלום יעוף, כצל עובר, כעוף פורח. אבל על ה' אנו נאמר "ואתה הוא, ושנותיך לא יתמו" (תהלים קב). זאת היא רוממות הרוח של שבת, למי שחש באמת טעמה ואמיתותה. הוא יום של התעלות, יום של שקידה לימודית, יום של שירה וזמרה, יום של שלוה מוחלטת ללא שום טרדות (ולפי ר' צדוק הכהן ב"פרי צדיק", ויגש, פסקא ח, אפילו אסור לאדם לדאוג אז על עונותיו). מבט כזה הוא לעילא לעילא מהעיסוק בבירורי ההגדרות ההלכתיות של אבות ותולדות המלאכות. [אמנם גם הם תורה גמורה הם. אבל בדרגא נחותה. עליונות ורוממות עד אין שיעור מקבלים מהמקרא. ומבואר ב"כוונות רש"ש ללימוד התורה" (בניהו בן יהודה) כי לימוד המקרא – באצילות, מה שאין כן משנה גמרא ואפילו קבלה, הן בעולמות הנמוכים ממנו. ולמה זאת? כי אמנם לימודי תורה שבעל פה קודש הם, אבל קבלנו אותם דרך מחשבות לבם של צדיקי עולם. אבל המלה המפורשת שבמקרא, הוא **דבר-אלוהים**, בכבודו ובעצמו. ואי אפשר להשוות ביניהם].

וכן המקיים מצוות שמיטה, לענין קדושת הפירות, ולענין ביעור, ולענין החילוקים מה נחשב להגדיל ולהצמיח האילנות, ומה נחשב רק לשמור על חיי האילן, כל זה הוא רק בגדר "תורה שבעל פה". אבל הרעיון המרכזי הוא הנאמר במקרא "והארץ לא תימכר לצמיתות, כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה, כג). כלומר "זרעו שש, והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי". (סנהדרין טו). גדולה נפשית זו קבלנו דוקא מהמקרא! כמה **מרוששים הם** אלו שאינם מעיינים יפה במקרא.

בגלות, נפרדו התאומים (תורה שבכתב ובעל פה). שמא מפני שהנוצרים האדוקים אחזו בספרים שבכתב, עסקו רוב חכמי ישראל בעיוני תורה שבעל פה בלבד. ובכמה מוסדות חינוך בישראל הזניחו מאד לימודי תורה שבכתב. (עיין התמרמרות **מהר"ל** על כך ב"גור אריה", דברים ו, ז).

מתי נזכה לתיאום ביניהם?

עונה **הראי"ה קוק**: "וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה, וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבעל פה בכל זיו תפארתה, פורחת ומעלה ניצה, ומתחברת לתורה שבכתב **בכל שיעור קומתה**" ("אורות", עמ' פו). "בכל שיעור קומתה" עניינו שיהיו שניהם בני אותם מימדי ענק. זאת אומרת בחזרת כלל ישראל לארצו, ובחידוש שלטון התורה כראוי בכל מוסדות המדינה, אז נשיג גדולות ונפלאות תורתנו שבכתב. אז נשמע קול ה' "הכתובה בספר התורה הזה". [ורש"ר הירש מבאר כאן כיצד בשם עצם "קול", לשון זכר, בא תואר "הכתובה", לשון נקבה].

וזה מה שייעדה לנו התורה בפסוק י' של פרשת התשובה: "כי תשמע בקול ה' אלוהיך וכו' הכתובה בספר התורה הזה". כלומר, לא יקיימו את פרטי החוקים ומשפטים בדרגא הנמוכה מפני כי לדעתם הדבר כתוב כך בשולחן ערוך, או בשאר ספרי הפוסקים [והטובים שבהם אפילו יודעים מה מקור הדברים בגמרא]. אלא יתעלו לדעת היכן נרמז כל דין והלכה **בתורה שבכתב**, כי היא היא המלה הנאמרת ע"י רבון כל המעשים. ואז תחול על העושה רוח נשגבה, רוח אצילית, רוח חזון עליון. יעד סופי זה הוא הנקרא "כי תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך".

ולכן בסיום פרשתנו (פסוק י') כתוב "לשמור מצוותיו וחוקותיו הכתובה בספר התורה הזה". הלא בפסוק ח' כתובה רק מלת "מצוותיו" לבד בלי "חוקותיו"? ומה הן חוקותיו? מפרש **הנצי"ב** ("העמק דבר", ויקרא יח, ט) שהם מדרשי ההלכה הנדרשים מתוך לשונות הכתובים.

ובאמת חז"ל עצמם אמרו כך: "החוקים – אלו המדרשות" (קידושין לו.). וכן "ושמרתם" - הוא הלימוד (רש"י לדברים ד, ו). דרגא עליונה זו של תשובה (המוזכרת בפסוק זה) היא להבין היטב מאיזה **ביטוי מקראי** למדו כל דין והלכה.

- א. הרבה עמלו בזה **המלבי"ם והנצי"ב**, בביאוריהם לתורה.
- ב. החשיבות העליונה ללימוד מסוג זה מבוארת ע"י **רי"א חבר**, בהערותיו "אור תורה" (פסקא טז) לספר "מעלות התורה" שנתחבר ע"י אחיו של הגר"א.
- ג. בספר "עליות אליהו" (להגאון ר' יהושע העשל לוי, והוא ספר על תולדות הגר"א, נדפס בשנת תרט"ו) הביא עדות נאמנה: "**הגר"א** לעת זקנותו היה כל לימודו חומש, והיה הולך מן המוקדם אל המאוחר, לכלול בו כל תורה שבעל פה" (מעלות הסולם, פסקא יא). כי שמע את "קול ה'" מתוך "ספר הספרים".

ולזאת אנו שואפים.